

THEODOR SCHNEIDER, ZEICHEN DER NÄHE GOTTES. Grundriss der Sakramentologie. Matthias Grünewald Verlag, Mainz 1979. 322 str.

Theodor Schneider je profesor dogmatike na Teološkom fakultetu Sveučilišta u Mainzu. Dosad je objavio već mnogobrojna djela, kao npr. *Gewandeltes Eucharistieverständnis* (Einsiedeln 1973), *Wir sind sein Leib* (Mainz 1979), *Gott ist Gabe* (Freiburg 1979) i dr. U svojim djelima odlikuje se znanstvenim pristupom problemima i vrlo komunikativnim jezikom.

Na području sakramentologije već desetljećima vladaju vrlo žive rasprave. Tu su učinjeni novi izričaji i značajni pomaci, osobito poslije II. vatikanskog sabora. I ovo piščevo djelo je odraz tih novijih rasprava i pokonciilske nauke. Pokušava dati sintezu novih shvaćanja i u okvirima konciilske nauke pružiti nove uvide u sakramentologiju. Knjiga daje izvanredni opis pokonciilske sakramentologije.

Knjiga sadrži *osam* poglavlja: u prvom poglavlju obrađuje uvodna pitanja, a u daljnjim poglavljima obrađuje sakramente, svaki posebno.

U prvom poglavlju obrađuje antropološko utemeljenje sakramenata. Tumači stvarnost simbola i njihov jezik. Unatoč mnogim otuđenjima suvremenog života, tehniciziranju i pretjeranom racionalitetu u suvremenu čovjku još uvijek postoji stanovito razumijevanje simbola i stanovito unutarnje iskustvo za bolje shvaćanje sakramenata. Svi se sakramenti kreću u okvirima simbola i simboličkog govora.

Za dublje razumijevanje kršćanskih sakramenata treba imati na umu kristološku i ekleziološku strukturu. Isus Krist je pra-sakrament: on je mjesto susreta s Bogom, on je „mysterion“ Božji (Kol 2,2). Po njemu i kroz njega događa se čovjekov spas. Ali isto je tako i Crkva (kao Tijelo Kristovo) pra-sakrament, dapače temeljni sakrament, sakrament iz kojeg izvire svi sakramenti. Crkva je Krist upriputnjen u ovom svijetu. Razrađujući te temeljne sakramentološke pojmove pisac govori o sakramentu kao vanjskom znaku, o utemeljenju sakramenata, o broju sakramenata (o velikim sakramentima: euharistija i krst).

U sljedećim poglavljima pisac obrađuje pojedine sakramente: krst (drugo poglavlje,

str. 70–106), potvrda (treće poglavlje, str. 107–128), euharistija (četvrto poglavlje, str. 128–187), pokora (peto poglavlje, str. 187–220), bolesničko pomazanje (šesto poglavlje, str. 220–236), sveti red (sedmo poglavlje, str. 237–269) i ženidba (osmo poglavlje, str. 270–300). Sve te pojedine sakramente obrađuje u svjetlu novije literature (novijih spoznaja) i u svjetlu nauke Drugog vatikanskog sabora. U obradi tih sakramenata stalno se okreće praksi i uzima u obzir pastoralne probleme. To osobito dolazi do izražaja kod sakramenta krštenja (npr. pitanje krštavanja djece), euharistija (npr. mjesna Crkva kao Kristova zajednica nosilac je i vršilac svete euharistije, obnova misnog slavja u svjetlu konciilske nauke i dr.), pokora (razni oblici pokore kroz povijest Crkve: kanonska crkvena pokora u starini, tarifna pokora i privatna ispovijed od 6. stoljeća, oblici pokore na Istoku i dr.); sakramentalna pokora danas: zajedničko pokorničko slavje, oprostjenje grijeha u okviru zajedničkog pokorničkog slavja i buduće perspektive sakramenta pokore u Crkvi), sveti red (pitanje oko svećeništva danas: obvezatni celibat, nedostatak svećenika, zaređivanje žena i slično) i ženidba (pitanje nerazrješivosti ženidbe u svjetlu novozavjetne nauke i daljnjeg povijesnog razvitka, poticaji za pastoral razvedenih osoba).

Osim ovog pastoralnog usmjerenja djelo se odlikuje i ekumenskim usmjerenjem. Ekumenski pomaci prisutni su u izlaganju sakramenta krštenja (str. 103ss), euharistije (ekumensko pitanje: zajedništvo na Gospodnjoj večeri, činjenično stanje i želje; službeno crkveno stanište i zadaće koje su u tom pogledu pred nama, a posebno pred crkvenim učiteljstvom), sveti red (sličnosti i razlike u odnosu na taj sakrament kod nas i drugih kršćanskih zajednica).

Adalbert REBIĆ

HANDBUCH DER CHRISTLICHEN ETHIK
Band 3: *WEGE ETHISCHER PRAXIS*, izd.
A. Hertz, W. Korff, T. Rendtorff, H. Ringeling; Freiburg—Gütersloh 1982, str. 600.

God. 1978. pojavila su se prva dva sveska ovog *Priručnika kršćanske etike*. lako pri-

ručnik, djelo nije bilo zamišljeno kao zao-kruženi kompendij kršćanske etike (ili moralne teologije, prema tradicionalnoj terminologiji katoličkih autora) nego više kao obrada ključnih tema s nakanom da izazove daljnju diskusiju o ovim pitanjima. Urednici i izdavači su se naknadno odlučili, nakon više kritičkih prikaza prvih dvaju svezaka, na izdavanja dodatnog trećeg sveska, koji nije bio predviđen na početku i koji je izišao četriri godine kasnije. No ovaj svezak dobro upotpunjuje prva dva sveska i obrađuje ono što se osjećalo kao njihov nedostatak.

Budući da Bogoslovska smotra nije donijela prikaz prvih dvaju svezaka, ovom prigodom osvrnut ćemo se na glavne značajke cijelog djela. Po svojoj zamisli i obradi djelo je osobito s više razloga. Najprije njegova duboko ekumenska dimenzija: ono je zajednički plod katoličkih i evangeličkih teologa i drugih stručnjaka (u prva dva sveska 44 autora, a u 3. svesku 25 autora). Uredništvo je bilo u rukama četvorice teologa, od kojih su dvojica katolici (A. Hertz i W. Korff), a dvojica evangeliци (T. Rendtorff i H. Ringeling). Dosljedno tome ono je zajedničko izdanje velike katoličke izdavačke kuće Herder u Freiburgu i evangeličke izdavačke kuće „Gerd Mohn“ u Güterstohu. Mnogo je važnije da su autori i urednici nastojali iznijeti zajedničke odrednice kršćanske etike, pri tom pošteno iznoseći i konfesionalne razlike tamo gdje one postoje. To je sasvim u duhu ekumenskog zbližavanja posljednjih desetljeća, a uživa i izričitu podršku Drugoga vatikanskog sabora: „A ako među kršćanima mnogi u čudorednim pitanjima i ne shvaćaju evanđelje kao mi katolici, niti dopuštaju ista rješenja za teže probleme današnjega društva, oni ipak poput nas žele prijanjati uz Kristovu riječ kao izvor kršćanske jakosti i pokoravati se Apostolovoj zapovijedi: 'I štogod htjednete reći ili učiniti, sve neka bude u ime Gospodina Isusa! Po njemu zahvaljujte Bogu Ocul' (Kol 3,17). Odatle može započeti ekumenski dijalog o moralnoj primjeni evanđelja“ (Dekret o ekumenizmu 23).

Ovaj *Priručnik* pokazuje koliko je toga zajedničko na etičkom polju između katolika i protestanata, mnogo više nego li bismo očekivali.

Druga je značajna oznaka ovoga *Priručnika* da su autori svjesno išli za tim da kršćansku etiku obrade vodeći računa o suvremenoj kulturi, posebice o njezinoj racionalnosti. Ovo je, vjerojatno, s formalne i metodološke strane, glavna oznaka *Priručnika*. Tu su uslijedile i glavne kritike *Priručnika*: više je recenzenata u Njemačkoj izrazilo bojazan da on kršćansku etiku svodi previše na racionalnu razinu, umanjujući pri tom njezinu specifičnost. To se posebice osjetilo kad je riječ o moralnim normama. Neke je šokirala tvrdnja katolika W. Korffa, sada profesora kršćanske društvene etike u Münchenu: „Moral je umjetni proizvod ljudskog uma, izmišljen i proveden od čovjeka za čovjeka“ (I, 114). Kardinali Höffner i Ratzinger smatrali su potrebnim reagirati na to. Na kraju 3. sveska Korff daje objašnjenje svojih misli. On priznaje naravne, povijesne i teološke uvjetovanosti moralnih normi, ali njihova obvezatnost, ukoliko su *moralne* norme, moguća je samo preko ljudskog uma (III, 564). Ljubljanski nadbiskup Alojz Šuštar, bivši profesor moralne teologije u Churu u Švicarskoj, napisao je u *Schweizerische Kirchenzeitung* (30. VIII. 1979) da je „cijelo djelo neka vrsta tumačenja i utemeljenja ove teze“. Korff je, još kao profesor moralne teologije u Tübingenu, potanje izložio svoje poglede, nadovezujući ih na Kantov „obrat“ u etici (W. Korff, *Theologische Ethik. Eine Einführung*, Freiburg–Basel–Wien 1975).

Treća važna oznaka ovog *Priručnika* je shvaćanje da je etika „integrator“ (Integrationswissenschaft) raznih modernih znanosti o čovjeku, kako je to već 1961. istaknuo moralist Werner Schöllgen. To se odnosi, s jedne strane, na same znanosti o čovjeku, a zatim na njihov odnos prema teologiji. Neki su recenzenti upozorili na teškoće takva poimanja, budući da se radi o raznorodnim metodama.

Dok prvi svezak obrađuje osnovno ili opće moralno bogoslovlje, drugi se svezak bavi pitanjima posebnog moralnog bogoslovlja. U drugom svesku obrađena su slijedeća poglavlja: problemi u vezi s početkom života, problemi bolesti, razvoja i ozdravljenja života, problemi u vezi s krajem života; ženidba i obitelj; ustav, politika i pravo; rad i vlasništvo, blagostanje i kvalitet života; kultura i vjera.

Kao što je i shvatljivo, recenzenti su se uglavnom pozabavili prvim sveskom, koji daje temeljne odrednice gledanja na kršćansku etiku, ali bilo je diskusija i s obzirom na teme drugog sveska, posebice u vezi sa seksualnim moralom.

Treći svezak dopunjuje gradivo onim temama koje nisu došle u obzir u prva dva sveska. Ovaj treći svezak izaziva manje pitanja negoli prva dva. Sastoji se od dva dijela, od kojih prvi obrađuje „savjest i odgovornost“. To se moralo obraditi u ovom dodatnom svesku, jer začudo u prvom svesku nema poglavlja o savjesti. Ovo poglavlje o savjesti uključuje slijedeće teme: praktični um i savjest (L. Honnefelder), vjera i savjest (A. Hertz), norma i sloboda savjesti (W. Korff), etički konflikti u odlučivanju: o problemu odmjerkivanja dobara (W. Korff), potreba etičkog kompromisa: kritika i teološko utemeljenje (T. Rendtorff). Govoreći o normi i savjesti, W. Korff pridaje posebnu važnost epikiji, koja je znak čovjekove slobode s obzirom na norme, koje se time — kako je već isticao Aristotel — ne umanjuju nego usavršavaju. Istaknuta je i funkcija etičkog kompromisa. Ovaj danas dosta isticani aspekt moralne problematike morao se obraditi kad je riječ o ekumenskom djelu, budući da kod protestanata etički kompromis ima veliku ulogu. Ali i noviji katolički radovi ističu pozitivno značenje etičkog kompromisa u konkretnoj životnoj praksi, što ne mora biti na štetu temeljnih moralnih zahtjeva.

Drugo poglavlje govori o „krivnji i obraćenju“: shvaćanje grijeha i krivnje u povijesnom razvoju (J. Gründel), pojam krivnje u kontekstu današnje teološke antropologije (H. Fischer), oslobođenje za nadu: putovi metanoje (A. Müller). Šteta što nije više obrađen biblijski pojam obraćenja, posebice polazeći od novozavjetnih tekstova kao Mk 1,15; 9,33–37; 10,15; Mt 18,1–5; 19,13–15; Lk 9,46–48; 18,15–17. Simbolizam „djeteta“ u ovim tekstovima dao bi pristup tipično kršćanskom pojmu obraćenja. Taj je aspekt obraćenja općenito premalo obrađen u teološkoj literaturi.

Drugi dio obrađuje „područja odlučivanja na temelju kršćanske odgovornosti danas“. Sadrži šest velikih poglavlja, od kojih prvo raspravlja o „dostojanstvu čovjeka i

ljudskim pravima“. Razne aspekte ove danas važne tematike obrađuju P. Saladin, F. Horner, O. Höffe i A. Holderegger.

Drugo poglavlje drugog dijela govori o „etičkim strukturalnim problemima spolova“ (W. Molinski, H. Ringeling, H. Kaufmann i A. Hertz). Ovo je dopuna onoga što je o braku i obitelji bilo rečeno u drugom svesku. Riječ je o strukturalnim odnosima u obitelji, o životnoj zajednici bez braka, danas toliko raširenoj (H. Ringeling). U međuvremenu umrla Hilde Kaufmann raspravlja o jednakosti i nejednakosti između muškarca i žene, što je A. Hertz dopunio kratkim povijesno-teološkim dodatkom o „muškoj težnji za prevlašću u Crkvi“.

Treće poglavlje raspravlja o aktualnom pitanju „novog svjetskog gospodarskog poretka“. W. Hesse daje opći pregled pitanja, a H. Zwiefelhofer opisuje ulogu Crkve u stvaranju novog gospodarskog poretka. Th. Leuenberger obrađuje uzajamne odnose između gospodarskog poretka i političke organizacije, a W. Kluxen govori o moralnim aspektima izvora energije i čovjekove okoline (o potrebama, o napretku, o ekologiji i ekološkoj etici te o pitanju rizika u gospodarskom životu). U vezi sa zadnjim problemom — atomska energija — autor smatra da odluka za mirnodopsko korištenje atomske energije može biti etički odgovorna i opravdana. „Konačni rezultat nije jasno i nedvosmisleno Da ili Ne, nego uvjetovano Da i uz određene uvjete Ne. Logički govoreći, pred nama je odnos supkontrarnosti, kad se suprotnosti ne isključuju. Isključena je samo bezuvjetna 'deontološka' pozicija“ (str. 422).

Četvrto poglavlje obrađuje „zadaću mira danas“. Tu je riječ o „pravednom ratu“ kao etičkom kompromisu (A. Hertz). Autor završava riječima da i taj kompromis postaje bespredmetan kad više nema oblik „rješenja iz nužde“. Danas mnogi smatraju da smo već u takvoj situaciji. Nadalje, H. Ruh/J.—I. BoIndel raspravlja o etičkim pitanjima u vezi s naoružanjem i razoružanjem, P. Engelhardt o dužnosti promicanja mira kao nove strategije između vojne obveze i uskraćivanja sudjelovanja u njoj, dok W. Korff iznosi načela kršćanske etike o miru.

Peto poglavlje obrađuje „etičko značenje sporta“ (R. Andresen, W. Korff), a šesto i

posljednje bavi se danas prevažnim pitanjima „etike sredstava za priopćivanje“. H. Bausch pruža uvod u raspravljanje opisujući „ulogu publicističkih sredstava“, A. Auer raspravlja o „antropološkim temeljima etike o društvenim medijima“, a G. Virt daje pregled moralnih normi na ovom području, počevši od zakonodavaca pa preko izdavača, novinara i drugog osoblja do primaoca ovih usluga. Pri tom autor korisno iznosi „Deset zapovijedi“ za novinare i njihovu profesionalnu etiku.

Na kraju je pogovor W. Korffa, u kojem se autor osvrće na razne recenzije i kritičke opaske, osobito sa strane kard. Höffnera, a daje i neka objašnjenja. Budući da se H. Ringeling (evangelik) u svom prilogu o „spolnim odnosima neoženjenih“ pozivao i na Švicarsku sinodu 1972, a kard. Höffner je osporavao autentičnost tumačenja, to na kraju dolazi i izvadak odluka i preporuka spomenute sinode kao i izvještaja pripravne dijecezanske komisije.

Za novi priručnik moralne teologije *Free and Faithful in Christ (Frei in Christus)* B. Häringa recenzenti su većinom istaknuli da je on namijenjen kršćanskoj moralnoj praksi. Međutim, ovaj *Priručnik kršćanske etike* je prvenstveno teoretske naravi i misaono orijentiran, što ne znači da ne vodi računa i o praksi. On treba da bude „podrška i poticaj za nastavak etičkog raspravljanja u Crkvi i svijetu“, rečeno je u predgovoru prvog sveska, a ponavlja se i u pogovoru na kraju trećeg sveska.

U predgovoru je rečeno da ovo nije „zakruženi kompendij“. Ovaj treći svezak mnogo je pridonio zakružanju, ali još uvijek ima tema koje nisu došle do izražaja (npr. istina i laž, kreposti). Ovaj priručnik u tri debela sveska donosi obilje gradiva i doista je veoma koristan za one koji se aktivno bave studiranjem današnjih etičkih problema iz kršćanske perspektive. Hvalevrijedan je i pokušaj ekumenske suradnje kao i uvažavanja suvremene kulture. No ovo nije priručnik moralne teologije koji bi bio na razini običnog studenta teologije, pogotovo ne u našim prilikama. Djelo ima veće pretenzije, uključujući i onu da u nekim točkama bude sporno. Ovaj *Priručnik kršćanske etike* je odraz situacije u Njemačkoj odnosno na

njemačkom jezičnom području. Tu će svakako odigrati značajnu ulogu. Manje je podesean za druge kulturne sredine. Recenzentu nije poznat pokušaj da ga se prevede na neki drugi svjetski jezik. Da bi bio drugdje u jednakoj mjeri koristan, on bi zahtijevao dopune i preinake. Ali onomu koga zanimaju dublja pitanja kršćanske etike danas i koji zna njemački, djelo će svakako dobro doći kao proširenje i upotpunjenje onoga što se obično nalazi u priručnicima moralne teologije.

M. VALKOVIĆ

CHRISTLICHER GLAUBE IN MODERNER GESELLSCHAFT. Enzyklopädische Bibliothek in 30 Teilbänden, izd. Franz Bockle, Franz-Xaver Kaufmann, Karl Rahner i Bernhard Welte u suradnji s Robertom Schererom, Herder, Freiburg im Br. 1981. sl.

U *Bogoslovskoj smotri* br. 4/1982, str. 621–623 opisali smo značaj i važnost ove nove teološke enciklopedije i naveli dotada izišle sveske. Kako je u međuvremenu dovršeno cijelo djelo, to u ovom drugom osvrtu prikazujemo šest posljednjih svezaka.

Svezak 14: Karl Rahner, Autorität; Manfred Hättich, Herrschaft – Macht – Gewalt; Iring Fetscher, Revolution und Widerstand.

Karl Rahner u svom interesantnom prilogu o „autoritetu“ najprije načelno kaže kako, uza svu ukorijenjenost autoriteta u Bogu, raspravljanje o autoritetu ne može početi od Božjega autoriteta budući da je Božji autoritet svojevrsan te se potpuno razlikuje od ljudskog autoriteta. Ljudski autoritet ima društvenu pozadinu: kao način i sredstvo izbjegavanja sukoba u društvu. Stoga Rahner kratko definira autoritet kao „čudoredno opravdano osposobljenje jednog čovjeka da društvene odnose među udovima društva uređuje i utvrđuje kao za njih obvezatne“ (str. 16). Pri tom se čini da je u normalni pojedinac nosilac autoriteta, što ne isključuje i kolektivno vršenje autoriteta. Što se tiče poimanja autoriteta polazeći od teorije delegacije ili od teorije designacije, Rahner smatra da je podjela više terminološka negoli stvarna. On nadalje smatra da